

MATEU VINT-I-CINC, CATORZE-TRENTA...

Per què les polítiques per a la cultura, a diferència d'allò que succeeix en altres contextos com ara el paradigma de la comunicació (per al qual la recepció és tan important com l'emissió o com el propi missatge) tendeixen a relegar sistemàticament els seus destinataris a una posició residual, passiva i restringida de la condició de ciutadania concebuda estrictament com a "públic"? Aquesta circumstància probablement no sigui altra cosa que un efecte pervers de les polítiques dites de "democratització de la cultura", majoritàries en l'Europa de la democràcia i el benestar que es consolida progressivament a partir de la Segona Guerra Mundial (l'Arts Council de Gran Bretanya es funda l'any 1946 i el ministeri francès dels "afers culturals" es funda l'any 1959) i, pel que fa al cas espanyol, a partir de la transició democràtica (el ministeri espanyol de Cultura es crea l'any 1977, les àrees municipals i provincials de cultura es despleguen a partir de l'any 1979 i les conselleries o departaments autonòmics de cultura neixen en la primera meitat de la dècada dels vuitantes). Unes polítiques que xifren el més preuat dels seus objectius en la provisió pert part de l'Estat de l'oferta més àmplia possible de béns i serveis mitjançant diverses estratègies de difusió cultural i artística: posar la cultura a l'abast de la gent i així, de retruc, contribuir a la reconquesta de la legitimitat de les institucions públiques, renovades o de nova planta, que ho fan possible.

Trenta anys més tard, un nou context de globalització galopant i de digitalització avançada no només ha vingut a posar en evidència que fins i tot en una hipotètica situació de accés virtual o presencial de tota la població a totes les formes i modalitats d'art i de cultura només determinats segments socials converteixen aquesta possibilitat en un realitat efectiva, sinó que la nova configuració del mercat, malgrat que en teoria fa que la presència de la creació i els creadors sigui més fàcil i econòmica, no contribueix de fet a una ampliació del capital creatiu que és a la base del capital social. Dit en altres paraules: així com el "reconeixement" ha passat a ser un dels problemes centrals de la "societat del coneixement" i "ser a internet" esdevé condició necessària però insuficient per a la plena existència cultural (Eduard Delgado: "Hacia una nueva articulación de los espacios lingüísticos y culturales"; 2004), unes polítiques de "democratització de la cultura" basades en el monopoli de les estratègies de difusió cultural amb finalitats pressumptament igualitàries i democràtiques han contribuït paradoxalment a una redistribució inversa del capital cultural entre els diversos estrats socials i econòmics (Antoni Ariño: *Prácticas culturales en España; 2010*), posant en evidència una nova i subtil forma de darwinisme social similar a aquella patologia dels ecosistemes naturals que, dècades enrera, els científics de la natura van batejar com a "efecte Mateu", en referència a la paraula evangèlica dels talents (Mateu 25, 14-30).

De cara als anys que vindran s'imposa, en conseqüència, un gir veritablement copernicà de les polítiques per a la cultura. Un gir que situï en primer pla no les institucions que les fan possibles i el llautó de la seves maquinàries difusores i democratitzadores (equipaments, operadors, programacions), sinó l'energia que enlluerna fruit de l'arc voltaic que es produeix entre els dos pols entre els quals hi ha bona part de les dinàmiques de la cultura: el pol de la creació (massa sovint condemnada a l'estricta condició de "producció de continguts") i el pol de la ciutadania (massa sovint condemnada a la mera contingència de "retenció, foment o captació de

públics”). Qui això subscriu viu instal·lat en la convicció, no per incerta menys aferrissada, que és en la conquesta d'aquesta nova intersecció entre creació artística i ciutadania cultural activa on caldrà situar d'ara en endavant el centre neuràlgic de les polítiques per a la cultura, superant la dicotomia escolàstica entre la cultura entesa sociològicament com a territori de les belles arts i la concepció estrictament antropològica de la cultura, que ha dominat l'escena del pensament polític sobre el tema d'ençà dels anys vuitanta, considerada com a conjunt de creences, pensaments, costums i formes de vida; i cercant en aquesta nova cruïlla les potencialitats regeneradores de fenòmens com la inserció de creadors en processos comunitaris, la dimensió expressiva de les pràctiques quotidianes, etc. (Jesús Martín Barbero: “Pensar la globalización desde la cultura”; 2004).

Caldria que parléssim, doncs, menys de públics (de nous i vells públics, de captació i retenció de públics) i més de com des de la cultura contribuïm a la construcció de ciutadania activa, entesa com a una dimensió fonamental del nou projecte polític. De la mateixa manera que l'anomenada “societat civil” cultural no són només els gremis (creadors, mediadors, prescriptors) que sovint segresten la seva representació i arriben fins i tot a determinar els grans temes de l'agenda cultural col·lectiva, la ciutadania cultural no és només el públic, present o absent, que participa en la vida cultural o que no ho fa. I tanmateix, només a partir d'una reflexió acurada i seriosa sobre els públics potser serem capaços d'abordar en condicions satisfactòries la qüestió de la ciutadania cultural activa. Primerament, perquè si fins ara parlar de públics tenia a veure sobretot amb el desplegament més o menys tàctic de vells i nous sistemes de maximització d'audiències relacionats amb la comunicació i el marketing, ara es tracta d'implantar mecanismes més estratègics que facin possible el salt amb poc risc des de l'ús més o menys passiu d'un servei cultural o l'assistència més o menys sovintejada a una activitat artística fins a la implicació ciutadana activa a través de la proposta de noves iniciatives o l'assumpció de responsabilitats en la gestió, o el pas de les pràctiques individuals a les responsabilitats col·lectives, passant pels diversos graus intermedis de sociabilitat més o menys provisional, inestable o difusa.

També cal parlar de públics, accentuant la dimensió plural d'aquest terme, perquè en el camí cap a la ciutadania culturalment activa hi ha distàncies, posicions i percepcions certament diverses; en una ciutat com Barcelona no és el mateix, dit només a tall d'exemple, partir de la relativament baixa apropiació de l'àmplia oferta patrimonial (monuments i museus) per part de la ciutadania enfront de la seva importància com a recurs per l'atracció de forasters, reflexionar sobre l'oferta musical existent, clàssica o moderna, i la seva capacitat d'incentivar la demanda per part d'uns contingents d'aficionats virtualment imparables, afrontar amb serenitat l'encara escàs impacte de la ingent inversió bibliotecària duta a terme sobre l'increment de la població lectora, analitzar les fluctuacions en el consum audiovisual i les noves maneres com aquest consum es produeix o observar com l'oferta i la demanda en els diversos sectors de les arts en viu s'acomoden a una nova conjuntura producte d'aquesta crisi feta de tantes crisis... Una crisi, tot sigui dit, que està demostrant arreu del món que té un impacte sobre la disminució de les pràctiques culturals no només menor sinó fins i tot contrari a allò que caldria témer d'antuvi. Tal com es va constatar a Argentina i els altres països del Mercosur a propòsit de la crisi financera coneguda com el “corralito” d'ara fa deu anys, en temps de maror les pràctiques culturals es converteixen en un veritable valor refugi per a la ciutadania (vegeu l'informe d'UNESCO “Preliminary

elements in terms of an inventory on the sector of culture in the contact of global crisis"; 2009).

Els noms potser no fan les coses; tanmateix, tot i que avaluar la seva contribució a un canvi real i efectiu no sigui sempre fàcil, no és el mateix parlar d'"objectes perduts" que de "troballes", com no ho és parlar d'"ensenyament" que d'"educació", dir "usuari" o dir "client". Sospito, en aquest sentit, que quan els professionals del sector de manera més o menys inconscient van començar a auto-qualificar-se de "programadors", les polítiques per a la cultura varen fer un pas subtil però perceptible cap a l'altra banda de la ratlla, perdent la seva centralitat en un territori simbòlic que ara cal justament reconquerir. D'aquí la importància de parlar de públics superant els estigmes de la "captació" o de la "retenció", projectant el concepte cap als dominis encara inexplorats de la construcció d'una nova ciutadania culturalment activa.

*Eduard Miralles i Ventimilla.
Barcelona, febrer 2011*